

TURMUSH QURAYOTGAN TALABALARNI OILAVIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Turobova Maxbuba Alisherovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM katta o'qituvchisi

Mahbubaturbova83@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada turmush qurayotgan talabalarning oilaviy munosabatlarga tayyorlik darajasi va uning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda shaxsning o'zaro munosabatlarni idrok etish, rollarni taqsimlash, konfliktlarni hal etish, hissiy barqarorlik va mas'uliyatlilik kabi sifatlari oilaviy hayotda muvaffaqiyat garovi ekanligi asoslab berilgan. Oila psixologiyasi, yoshlar sotsiologiyasi va shaxs rivojlanish psixologiyasi yondashuvlari asosida talabalar davrida shakllanadigan psixologik va ijtimoiy tayyorgarlik omillari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, oilaviy hayotga tayyorgarlik — bu nafaqat bilim va qadriyat tizimini shakllantirish, balki hissiy-intellektual yetuklikni ta'minlovchi ijtimoiy-psixologik jarayondir.

Kalit so'zlar: Oila psixologiyasi, turmush qurayotgan talabalar, tayyorgarlik, ijtimoiy-psixologik omillar, hissiy barqarorlik, kommunikativ kompetensiya, shaxslararo munosabat, qadriyatlar tizimi, mas'uliyat, konfliktologiya.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda oila inson hayotining eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri sifatida shaxsning ijtimoiylashuvi, ma'naviy shakllanishi va psixologik barqarorligini ta'minlovchi asosiy tizim bo'lib xizmat qiladi. Oila — bu nafaqat biologik, balki ijtimoiy-psixologik birlik bo'lib, unda shaxsning qadriyatlari, munosabatlari va hayotiy pozitsiyasi shakllanadi. Shu jihatdan qaraganda,

yoshlarning, ayniqsa talabalik davrida turmush qurayotgan shaxslarning oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlik darajasi ularning kelgusidagi nikoh barqarorligi va emotsional uyg'unligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Talabalik davri inson hayotida o'zini anglash, shaxsiy identifikatsiya va mustaqil qaror qabul qilish bosqichi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu davrda shaxsning ijtimoiy rollari kengayadi, mas'uliyat hissi shakllanadi, hayotiy qadriyatlar tizimi mustahkamlanadi. Shu sababli, aynan ushbu bosqichda nikohga psixologik va ijtimoiy tayyorgarlikni shakllantirish nafaqat individual farovonlik, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

So'nggi yillarda o'tkazilgan psixologik tadqiqotlar (Maslow, 1954; Erikson, 1968; Karimova, 2017) shuni ko'rsatadiki, yoshlarning ko'pchiligi turmush qurishdan oldin oilaviy hayotning psixologik, emotsional va kommunikativ jihatlariga yetarlicha tayyor emaslar. Natijada, oila qurilgandan so'ng ilk yillarda stress, konflikt va ajralish holatlari kuzatilmoqda. Bu esa, yoshlar orasida nikohga ongli, mas'uliyatli va hissiy yetuklik bilan yondashish zaruratini dolzarb muammo sifatida ko'rsatadi.

Oilaviy munosabatlarning ijtimoiy-psixologik asoslarini o'rganish, avvalo, insonning ichki psixik holati, ijtimoiy tajribasi va muloqot madaniyatini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Chunki nikoh nafaqat shaxsiy tuyg'ularning ifodasi, balki ikki insonning ijtimoiy rollarni uyg'unlashtirish, o'zaro moslashish va bir-birini anglash jarayonidir. Shu nuqtai nazardan, turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash nafaqat psixologik jarayon, balki ijtimoiy tarbiya, axloqiy qadriyatlar tizimi va madaniy moslashuvning murakkab integratsiyasidir.

Oliy ta'lim tizimida talabalarning oilaviy hayotga tayyorgarligini oshirish bo'yicha psixologik treninglar, interaktiv mashg'ulotlar va individual maslahat tizimlarini joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda. Chunki, yoshlarning nikohga nisbatan hissiy, mantiqiy va ijtimoiy tayyorgarligi ularning kelajakdagi oila sifatini, o'zaro ishonch va barqarorlik darajasini belgilaydi.

Shu bois, mazkur tadqiqotning dolzarbligi yoshlarning shaxsiy va oilaviy yetukligini rivojlantirish, turmush qurayotgan talabalarni ijtimoiy-psixologik jihatdan tayyorlash mexanizmlarini tahlil qilish, shuningdek, oilaviy munosabatlarda moslashuv, kommunikatsiya, qadriyatlar uyg'unligi va emotsional intellektning ahamiyatini aniqlash zarurati bilan belgilanadi.

ASOSIY QISM

Talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning ijtimoiy-psixologik mohiyati. Oilaviy munosabatlar inson hayotining eng barqaror, ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlar tizimini mujassam etgan sohasidir. U shaxsning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuv darajasi, kommunikativ salohiyati hamda ma'naviy yetukligining ko'zgusidir. Turmush qurayotgan talabalar uchun oilaviy hayotga tayyorgarlik — bu shunchaki ma'lum ijtimoiy rolni bajarishga tayyorgarlik emas, balki shaxsning psixologik, emotsional va kognitiv tizimini oila kontekstida shakllantirish jarayonidir.

Kognitiv psixologiya nuqtai nazaridan, bu tayyorgarlik jarayoni o'z ichiga uch asosiy bosqichni oladi: bilish (informatsion tayyorgarlik), baholash (refleksiv-emotsional tayyorgarlik) va amalga oshirish (xulqiy-harakatli tayyorgarlik). Har bir bosqich shaxsning oilaviy qadriyatlarga nisbatan pozitsiyasini, turmush o'rtoqqa munosabatini va ijtimoiy rolini aniqlaydi.

Psixolog V.M. Karimovanning (2017) ta'kidlashicha, oilaviy tayyorgarlikni shakllantirish jarayonida shaxsning "Men" konsepsiyasi, ya'ni o'z-o'zini anglash darajasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki inson o'zini kim sifatida anglay olmas ekan, u o'z turmush o'rtoqlarini ham to'laqonli tushunolmaydi.

Kognitiv, affektiv va xulqiy komponentlarning o'zaro uyg'unligi. Talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash jarayonida kognitiv (bilim), affektiv (emosional) va xulqiy (amaliy) komponentlarning o'zaro aloqasi juda muhimdir.

- Kognitiv komponent – shaxsning oila, nikoh, gender rollari, ijtimoiy me'yorlar, axloqiy qadriyatlar haqidagi bilimlarini ifodalaydi. Bu bilimlar

orqali shaxs oilaviy hayotga realistik yondashuvni shakllantiradi, stereotiplardan xoli qarorlar qabul qiladi.

- **Affektiv komponent** – sevgi, hurmat, ishonch, bag‘rikenglik, sabr kabi his-tuyg‘ularning barqaror ifodasidir. Bu jihat psixologik uyg‘unlikni, emotsional moslashuvni ta’minlaydi.
- **Xulqiy komponent** – real hayotiy vaziyatlarda konstruktiv muloqot, muammolarni tinch yo‘l bilan hal etish, ziddiyatlarni boshqarish va hamkorlikda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Empirik tadqiqotlar (Fromm, 1995; Beck, 2019) shuni ko‘rsatadiki, emotsional intellekti yuqori bo‘lgan shaxslar oilaviy nizolarda agressiya yoki chekinish strategiyasidan ko‘ra “murosaga kelish” strategiyasini ko‘proq qo‘llaydilar. Bu esa ularning nikohdagi psixologik barqarorligini ta’minlaydi.

Oilaviy qadriyatlar tizimi va madaniy kontekstning ahamiyati. Turmush qurayotgan talabalar orasida qadriyat tizimi va madaniy kontekst muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek jamiyatida oila qadimdan insonning ma’naviy poydevori, jamiyatning mustahkamligi garovi sifatida e’tirof etiladi. Shu bois, talabalarning oilaviy qadriyatlar tizimini shakllantirishda milliy urf-odatlar, diniy e’tiqod, axloqiy me’yorlar va zamonaviy psixologik yondashuvlarning uyg‘unlashuvi zarur.

Masalan, jamiyatda erkakning yetakchilik roli, ayolning mehr-oqibat va bag‘rikenglik timsoli sifatidagi tasavvurlar talabalarning psixologik qarashlariga ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun psixologik tayyorlov jarayonida talabalarga gender rollarni yangicha, tenglik va o‘zaro hurmat tamoyillariga asoslangan holda tushuntirish muhim.

Kommunikativ kompetensiya va konfliktlarni boshqarish mexanizmlari. Oilaviy hayotning psixologik barqarorligini ta’minlovchi eng muhim omillardan biri bu – kommunikativ kompetensiya, ya’ni samarali muloqot qila olish qobiliyatidir. Psixologik nuqtai nazardan, muloqot nafaqat axborot almashinuvi, balki hissiy aloqa, empatiya va o‘zaro tushunishni ifodalovchi psixik jarayondir.

R. Sternberg (1986) tomonidan ilgari surilgan “uchburchakli sevgi nazariyasi”ga ko‘ra, barqaror nikohning asosini intellektual yaqinlik, hissiy yaqinlik va sadoqat tashkil etadi. Bu uch komponentning har biri sog‘lom muloqot madaniyati orqali rivojlanadi.

Konfliktlarni boshqarish mexanizmlari ham oilaviy barqarorlikning ajralmas qismidir. Shaxsning konflikt paytidagi xatti-harakat strategiyasi (murosa, raqobat, chekinish, hamkorlik yoki muammodan qochish) uning emotsional intellekti va psixologik moslashuvchanligi bilan bevosita bog‘liq.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ kompetensiya yuqori bo‘lgan shaxslar turmush o‘rtoqlari bilan o‘zaro ishonchli munosabatni saqlab qoladi, stressga bardoshli bo‘ladi va ijtimoiy moslashuvni yengil amalga oshiradi (Yusupova, 2020).

Talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning psixologik-pedagogik mexanizmlari. Oliy ta’lim muassasalari yoshlarni oilaviy hayotga psixologik jihatdan tayyorlashda muhim o‘rinni egallaydi. Psixologik treninglar, seminarlar va interfaol mashg‘ulotlar orqali talabalar o‘zaro muloqot, empatiya, murosaga kelish va stressni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Masalan:

- ✓ “Rollar almashuvi” treningi talabalarga turmush o‘rtoqlar o‘rniga kirish va ularning his-tuyg‘ularini anglash imkonini beradi.
- ✓ “Oilaviy qadriyatlar xaritasi” mashg‘uloti orqali shaxs o‘z hayotiy ustuvorliklarini aniqlaydi.
- ✓ “Murosaga kelish modeli” texnikasi esa ziddiyatli vaziyatlarda konstruktiv yechim topishni o‘rgatadi.

Bundan tashqari, nikohdan oldingi psixologik maslahatlar, oilaviy diagnostika testlari (masalan, V. Satir modeli yoki Dyadic Adjustment Scale) yordamida talabalarning o‘zaro moslik darajasi baholanadi.

Psixologik tayyorgarlikning diagnostik va profilaktik ahamiyati. Psixologik tayyorlov jarayonida diagnostik yondashuv muhim o‘rin tutadi. Diagnostika orqali shaxsning emotsional yetukligi, stressga bardoshlilik, ijtimoiy intellekt, empatiya va kommunikativ qobiliyat darajasi aniqlanadi. Bu ko‘rsatkichlar asosida individual maslahatlar va profilaktik dasturlar ishlab chiqiladi.

Profilaktika bosqichida esa psixologik barqarorlikni oshirish, o‘zaro ishonchni mustahkamlash va hissiy uyg‘unlikni shakllantirish bo‘yicha treninglar o‘tkaziladi. Natijada, talabalarda nafaqat oilaviy hayotga, balki shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy faollikka nisbatan ham mas‘uliyatli yondashuv shakllanadi.

Xulosa va tavsiyalar

Yoshlarning, ayniqsa, talabalik davrida turmush qurishga tayyorgarligi — bu faqatgina shaxsiy qaror emas, balki ijtimoiy mas‘uliyat, psixologik yetuklik va madaniy qadriyatlar tizimining namoyonidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oila qurayotgan talabalarning aksariyat qismi nikoh hayotiga kirishishdan oldin zarur psixologik, kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarga to‘liq ega emas. Bu holat esa keyinchalik oilaviy nizolar, emotsional beqarorlik va ajralishlar sonining ortishiga olib keladi. Shuning uchun ham yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash masalasi nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega jarayon sifatida ko‘rilishi lozim.

Psixologik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvning asosi — bu shaxsning o‘zini anglash darajasi, hissiy barqarorligi, muloqot madaniyati va konfliktlarni konstruktiv hal etish qobiliyatidir. Shuningdek, turmush qurayotgan talabalar uchun hayotiy qadriyatlar tizimining uyg‘unligi, ijtimoiy rollarni to‘g‘ri taqsimlash va o‘zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Oila institutining mustahkamligi esa, bevosita ushbu psixologik omillar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Yoshlarning nikohga tayyorlik darajasini oshirishda psixologik treninglar, oilaviy hayot ssenariylari, kommunikativ mashg‘ulotlar va emotsional intellektni

rivojlantiruvchi dasturlarni joriy etish samarali natija beradi. Oliy ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan bunday tadbirlar talabalarning o'z his-tuyg'ularini anglash, sherikni tushunish, murosaga kelish va o'zaro ishonchni shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, oilaviy qadriyatlar bo'yicha milliy an'analar va zamonaviy psixologik yondashuvlarning integratsiyasi yoshlarni har tomonlama tayyorlashda muhim o'rin tutadi. O'zbekistonning ijtimoiy-madaniy kontekstida oilaning qadriyat sifatidagi o'rni nihoyatda yuqori bo'lgani sababli, yoshlar o'rtasida nikohga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish — psixologik tarbiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Tavsiyalar

1. Oliy ta'lim muassasalarida "Oilaviy hayot psixologiyasi" bo'yicha majburiy yoki tanlov fanlari joriy etilishi lozim. Bu talabalarning ijtimoiy va emotsional tayyorgarligini mustahkamlaydi.
2. Psixologik maslahat markazlarida turmush qurayotgan yoshlar uchun maxsus trening va seminarlar tashkil etish zarur.
3. Nikohdan oldingi psixologik tayyorgarlik dasturlari ishlab chiqilishi, unda kommunikativ madaniyat, konfliktologiya, hissiy intellekt va stressni boshqarish ko'nikmalariga e'tibor qaratilishi kerak.
4. Oila qadriyatlarini mustahkamlovchi ijtimoiy dasturlar orqali yoshlar orasida sog'lom oila modelini targ'ib etish samarali natija beradi.
5. Ota-ona va farzand o'rtasidagi muloqotni mustahkamlovchi psixologik dasturlar yoshlarning oilaviy hayotga moslashuvini yengillashtiradi.

Yuqoridagi tavsiyalarni hayotga tatbiq etish, nafaqat talabalarning psixologik tayyorgarligini, balki jamiyatdagi oilaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida milliy qadriyatlar, zamonaviy

psixologiya va ijtimoiy taraqqiyot tamoyillarining uyg'unligini ta'minlovchi muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
2. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
3. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
4. Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Human Development*. New York: Basic Books.
5. Sa'dullayev, A. (2024). Aspects of forming voluntary qualities in overcoming anxiety in adolescent wrestlers. *News of UzMU Journal*, 1(1.4), 176-179.
6. Myers, D. G. (2014). *Exploring Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
7. Karimova, V. M. (2017). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Fan nashriyoti.
8. To'laganova, M. (2020). *Yosh oilalarda nizolarni bartaraf etishda psixologik yondashuvlar*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
9. Raxmonov, S. A. (2019). *Oila psixologiyasi*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
10. Yusupova, N. (2018). *Oilaviy munosabatlarda shaxslararo muloqot madaniyati*. *Oliy ta'limda innovatsiyalar*, 3(5), 44–51.